

RARISSIMA NOMISMA S KLISE KOD OSIJEKA

Prvi i do sada jedini poznat tip slavonskog banovca, vojvode Stjepana Anžuvinskog (1350. i 1353. – 1354.), nalazi se u zbirci Numizmatičkog odjela Muzeja Slavonije Osijek. Riječ je o denaru, herega Stjepana, sina Karla Roberta i brata kralja Ljudevita I. Velikog (1342. – 1382.), koji od godine 1350. nosi naziv slavonskog vojvode. Banovac je potkraj 19. stoljeća slučajno otkriven na nepoznatom nalazištu na Klisi (Ecclesia), nedaleko od Osijeka. Rad je prije svega zamišljen kao prilog poznavanju tipologije slavonskih banovaca, odnosno kao prilog proučavanju arheološke topografije istaknutijih i nedovoljno istraženih arheoloških nalazišta na Klisi uz podsjećanja na njezine značajnije nalaze te moguće vezivanje slavonskog banovca uz neka nalazišta – Kliškom groblju prije svega. Važno je pritom naglasiti da takav tip banovca zahtijeva ikonografsku razradu i opširniju raspravu ponajprije zbog složenosti heraldičkih i datacijskih okolnosti.

dr. sc. Hermine Göricke-
Lukić

Vijenac A. Cesarca 7
HR-31000 Osijek
herminamima@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

UDK: 902/904(497.543Osijek)
737(497.543Osijek)(091)

Ključne riječi: Ugarska, istočna Slavonija, Klisa (Ecclesia) kod Osijeka, slavonski banovac, Stjepan Anžuvinski (1350. i 1353. – 1354.)

U Muzeju Slavonije u Osijeku pohranjen je jedinstven primjerak slavenskog banovca koji je potkraj 19. stoljeća izišao na vidjelo s nepoznate lokacije na Klisi (*Ecclesia*) nedaleko od Osijeka. Riječ je o denaru koji se u potpunosti razlikuje od uobičajenih emisija slavonskih banovaca, a citiran je kod većine autora koji su se bavili poviješću hrvatskog srednjovjekovlja (TRUHELKA 1897: 126; KLAJČIĆ 1900: 113; RENGEO 1959: 38; DOLENEC 1996: 38). Iako opisan i prikazan (grafički u crtežu, bez fotografija), denar nikada nije razmatran u kontekstu šire arheološke slike, odnosno topografskog prikaza razmatranog područja koje inače obiluje arheološkim nasljeđem. Nekoliko je ciljeva ove rasprave. Prije svega, to je stjecanje boljeg uvida i razumijevanja kliškog arheološkog konteksta. Nadalje, složenost heraldičkih okolnosti zahtijeva i ikonografsku razradu, a to je jedan od važnijih ciljeva ove rasprave.

Riječ je o denaru koji je prvi put opisan i grafički prikazan na Truhelkinim stranicama iz 1897., a koje donose sveobuhvatnu i danas općeprihvaćenu tipologiju slavonskih banovaca. Ta je golema istraživačka i izdavačka zamisao, popraćena dobrim crtežima novca i heraldičkim motivima, poslužila većini autora u kasnijim objavama (TRUHELKA 1897: 85, 126; KLAJČIĆ 1900: 113; DOLENEC 1996: 38;).

Prostor istočne Slavonije kao geomorfološki zatvorena cjelina svojim je položajem i prirodnim prometnicama prvi put nastanjen već u ranom neolitiku, tijekom 6. tisućljeća pr. Kr., i kontinuirano do danas. Današnja je Klisa selo u istočnoj Slavoniji, nedaleko od Zračne luke Osijek - Klisa, istočno od Osijeka, kojem je ime ostalo od staroga naziva *Ecclesia*, tj. crkva (latin. *ecclesia*, franc. *église*) gdje se u srednjem vijeku nalazila velika crkva *Sanctus Salvator* i posjed, a navedena je i u popisu naselja u istočnoj Hrvatskoj s kraja 17. i početka 18. stoljeća (1698. et 1702., Osijek, 2000., str. 39, 59). U istome popisu, uz crkvu i posjed, opisani su seoske međe i najbliže životno okruženje u kojem se navode arheološki lokaliteti, locirani nadomak sela, na dva brežuljka (jugozapadno od današnjega sela Klisa), od kojih je jedno *Kliško brdo*, važno neolitički, te *Kliško groblje*, antički i srednjovjekovni lokalitet.¹

Riječ je o dva lokaliteta, danas nedostupna jer su pokrivena aviopistom, izgrađenom 1978. godine, a od kojih se *Kliško groblje* nalazilo oko dva kilometra jugozapadno

1 Navodi se Klisa, selo omeđeno: „na sjever napušteno selo *Shabalak*, na istok napušteno mjesto *Mochari*, na jug također napušteno selo *Babota*, a na zapad napušteno selo *Tehinya*.” Selo ima dosta oranica na otvorenom polju, nema vinograda, ima dobre sjenokoše, malo šume za ogrjev, nema ribnjaka. Na ovome području u susjedstvu se nalaze dva rukom podignuta brežuljka, oko svakoga je iskopano jezero. Na jednom brežuljčiču ostaci su – temelj nekoć postojeće crkve nepoznatoga imena. Na drugom brežuljčiču nema traga ničemu jer su ga stanovnici preorali. Tvrdi da je na jednom brežuljčiču bila oznaka nekog zakopanog blaga. Inače, mjesto je smješteno uz polja...” (Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća - *Inquisitio et conscriptio super fassionibus fundo et facultatibus incolarum regni Slavoniae peracta anno 1698. et 1702.*, Osijek, 2000., str. 39). Navodi se potom i sljedeće: „Vlastelinstvo Erdöd 1698.: Napušteno selo Klisa (danas je selo Klisa nedaleko avio piste, istočno od Osijeka. Ime je ostalo od staroga naziva *Ecclesia* tj. crkva jer je tu bila velika crkva *Sanctus Salvator* i posjed. Mjesto je smješteno u ravnici dva sata hoda od rijeke Vuke. Ima 140 jutara oranica, nema vinograda. Šume za ogrjev ima 20 jutara. Pod turskom vlašću bijaše njihov gospodar Chara Mettoviz, kome su davali desetinu svake vrste i besplatne radove, kao i od selišta 30 ugarskih novaca. Turskom caru cijela je općina plaćala 20 forinti” (*Inquisitio et conscriptio super fassionibus fundo et facultatibus incolarum regni Slavoniae peracta anno 1698. et 1702.*, str. 59).

od sela Klise, na malom brežuljku eliptična oblika promjera 140 x 160 m i koje se uzdizalo nad okolnim terenom, okvirno oko četiri metra. Drugi lokalitet, *Kliško brdo*, nalazilo se tri kilometra od sela Klise, iza nekadašnjeg Kliškog salaša (Dorn, *Izvjestaj o rekognosciranju arheološkog lokaliteta Kliško brdo*, 2. 3. 1977., arhiva Gradskog muzeja u Vukovaru).²

Uz ta dva nalazišta koja su rano prepoznata, danas znamo i za prapovijesno nalazište Klisa – *Ekonomija*, smještenom na niskom brežuljku oko 500 metara sjeverozapadno od sela. Lokalitet oranica je na malo povišenom terenu s tri strane okružen koritom starog isušenog vodotoka, s brojnim ostacima naselja od neolitika do kasnog brončanog doba, i to nalazima kasno brončanodobne keramike (žutobrdska i surčinska), sopotske, grube i fine kostolačke keramike. Posebno važno otkriće bio je nalaz dijela ukrašenog zvonolikog kasno brončanodobnog glinenog idola (BULAT - BOJČIĆ 1980: 198-199).³

Uz Klisu se vezuje i lokalitet *Klisa pusta*, na kojem je potkraj 19. stoljeća otkriven žrtvenik s natpisom L. Marcusa Avitusa, datiran u 2. stoljeće. Uz natpis na lijevoj bočnoj strani imao je u reljefu motiv vrča s ručkom, a na desnoj zdjelu. Natpis glasi: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) L(ucius) MARCIVS AVITVS, B(eneficiarius) PROC(uratoris) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito). Žrtvenik je u Klisi pusta otkrio Osječanin C. L. Pfeifer i smjestio u dvorište svoje kuće u Donjem gradu u Osijeku (BRUNŠMID 1899/1900: 187). Uz isti lokalitet dovodi se u vezu i ostava ugarskoga novca Karla Roberta i Ludovika I., koja je najvjerojatnije bila ukopana nakon godine 1382. Jedan dio ostave darovao je 1906. godine Arheološkom muzeju u Zagrebu župnik dr. Josip Horvat iz Gorjana, a drugi dio došao je u muzej otkupom 1912. godine od Oskara Frimla (NAĐ 2011: 179-206).

Nadalje, iz izvješća o arheološkim nalazima iz 1961. godine doznajemo ponešto i o izjavama mještana o slučajnim otkrićima u blizini Klise, devastiranom rimskom grobu i ostavi rimskog brončanog novca otkrivenog u jednome od kanala. Ostava je ubrzo razgrađena, ostalo je samo nekoliko primjeraka novca iz 4. stoljeća dinastije Konstantina (BRLIĆ, *Izvjestaj o arheološkom nalazu u Klisi*, 5. 2. 1961., arhiva Gradskog muzeja u Vukovaru).

2 Zahvaljujem na svesrdnoj pomoći kolegici dr. sc. Mireli Hutinec koja mi je ustupila terensku dokumentaciju, fotografije, crteže iz arheoloških iskopavanja Kliško groblje.

3 U Zapisniku Komisije za registraciju navodi se sljedeće: „Arheološki lokalitet „Klisa – Ekonomija” zaštićen je kao spomenik kulture i upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture R H obuhvaća prirodni brežuljak vel. 150 x 200 m s tri strane okruženim vodotokom. Nalazi se oko 200 m jugoistočno od Ekonomije Klisa, odnosno oko 500 m sjeverozapadno od sela Klisa, te 100 m južno od raskrižja ceste Osijek-Vukovar i novoasfaltiranog poljskog puta koji ide preko lokaliteta prema jugu. Navodi se da je prapovijesno naselje otkriveno na lokalitetu „Klisa-Ekonomija” kod Osijeka jedno je u nizu naselja zastupljenih nalaza sopotske, badenske i kostolačke kulture koje se javljaju na ovom području. Međutim, nalazi vatske i dubovačko žutobrdske kulture rijetki su na našem području, a na cijelom području rasprostiranja dubovačko-žutobrdske kulture vrlo su rijetka naselja. Kontinuitet naseljavanja, te bogatstvo nalaza naročito dubovačko-žutobrdske kulture svrstavaju ovo naselje u red važnijih prapovijesnih nalazišta u Hrvatskoj. Lokalitet obuhvaća kat. čest. 2989; 2991; 2992; katastar: općina Tenja (*Zapisnik Komisije za registraciju arh. spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku*, 19. 12. 1980).

Uz lokalitet *Verski atar* kod Klise vezuje se nalaz ostave s ugarskim denarima i obolima Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.) otkrivene u glinenom loncu pri oranju. Ostava je pohranjena u Muzeju Slavonije, sadržava ugarske denare (25) obole (50), ostalo je raspršeno (GÖRICHKE-LUKIĆ, H., 2015., 67).⁴

Unatoč spoznajama o postojanju važnih arheoloških nalazišta u njezinu neposrednom okruženju, danas se o Klisi još nedovoljno zna. Naime, za oblikovanje predodžbe o životu toga naselja koristimo se zasad uglavnom slučajnim nalazima, spoznajama s povremenih terenskih obilazaka, osobito onih koje su provodili kolege Mirko Bulat 1962. i 1979. te Antun Dorn 1977. godine ili nedovršenih zaštitnih iskopavanja, koja su proizišla 1978. godine izgradnjom Zračne luke Osijek – Klisa. Tom su prilikom djelomično istraženi lokaliteti *Kliško brdo* i *Kliško groblje*. U više navrata isticana je činjenica da su izgradnjom Zračne luke ta dva lokaliteta danas nedostupna jer su potpuno prekrivena aviopistom, a da prethodno nisu do kraja istražena. Naime, tom su izgradnjom uništeni *Kliško brdo* koje je imalo karakteristike neolitičkog naselja tipa *tell* (gradine) te *Kliško groblje* na kojem je otkrivena srednjovjekovna nekropola s ostacima arhitekture.⁵

Rezultati ovih istraživanja bez popratne terenske dokumentacije preliminarno su objavljeni u Arheološkom pregledu, gdje se navodi da su tijekom radova otvorene tri sonde (površine oko 100 četvornih metara) u kojima je otkopano 60 srednjovjekovnih grobova (dubina između 0,50 do 1,70 metara). Nekropola na Klisi svrstana je u one na redove s grobovima orijentiranim zapad – istok, a među grobnim prilozima u ženskim i dječjim grobovima zastupljen je bio nakit koji pripada bjelobrdsjoj kulturi (DORN 1978: 130-132). Nakit izrađen od bronce sastoji se od „S” naušnica, prstenja, perlica od staklene paste i ukrasnog dijadema od spiralno savijene tanke brončane žice. Uz grobne nalaze, odnosno nakita koji je češće zastupljen u bjelobrdskim nekropolama, izdvajaju se i male kopče za odjeću koje pripadaju mlađem razdoblju uporabe nekropole na Klisi (BOJČIĆ 1984: 217). U grobovima su pronađena i dva novca od kojih jedan nečitak i fragmentiran pa ga nije bilo moguće atribuirati, dok je drugi denar ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda (1387. – 1437.). Nadalje, nekropola datirana od 11. do 15. stoljeća jednim je dijelom istodobna s nekropolama Lijeva bara u Vukovaru, Svinjarevcima i susjednim Bijelim Brdom te grobljem na Meraji u Vinkovcima. Jedan dio grobova pronađen je pokraj ostataka sakralnog objekta (dim. 10 x 7,75 m) s temeljima (širine 0,80 – 0,90 m) od kamena i rimske opeke uz koju je nadograđen pravokutni prostor, vjerojatno toranj, sačuvan u

temeljima. Poprečni zid, gdje bi se mogla očekivati apsida, nije otkopan te su zbog nedostatka financijskih sredstava radovi obustavljeni. Pri zidanju te zgrade upotrijebljena je i rimska opeka, među kojima je jedna sa žigom desete kohorte šeste legije Herkulijeve (L VI HR C X). Dorn pretpostavlja da je riječ o srednjovjekovnoj crkvi oko koje je formirano groblje. U neposrednoj blizini nekropole nalazilo se srednjovjekovno naselje.

Prateći dosad poznate nalaze s područja Klise, možemo lako zamijetiti da je najviše ostataka materijalne kulture zastupljeno na *Kliškom groblju*, višeslojnom nalazištu, antičkom i srednjovjekovnom, i to u horizontu u kojem susrećemo srednjovjekovne grobne ukope oko crkve s grobnim prilozima – ponajprije nakitom i novcem. U analizi mogli bi nabrojiti karakteristike, osobito nakita, koje bi govorele u prilog kontinuiranom razvoju stilova od 11. do 15. stoljeća. Kada je riječ o novcu, zastupljen je grobni nalaz nečitkog ugarskog denara i denara ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.) a najvjerojatnije bi s ovog nalazišta mogao potjecati i razmatrani slavonski banovac hercega Stjepana (1350. i 1353. – 1354.) koji je kao slučajni nalaz došao u posjed grofa Eltza i potom darovan osječkom muzeju. Naime, ugarski denari, slavonski banovci i oblici nakita zapravo su u ovom vremenu i osnovni pokazatelji stila i kulture kojoj pripadaju, a usporedna analiza tih elemenata dobro će poslužiti u daljnjim istraživanjima i približavanjima postavkama kojim se pravcima odvijao razvoj i koliko je na ovim prostorima utjecala starija na mlađu srednjovjekovnu kulturu.

U kataloškim pregledima banovac je opisan kao prvi i do sada jedini poznati tip slavenskog banovca, vojvode Stjepana Anžuvinskog (1350. i 1353. – 1354.) sina Karla Roberta i brata kralja Ljudevita I. Velikog (1342. – 1382.), koji od godine 1350. nosi naziv slavenskog vojvode:

1. **Ljudevit I. Veliki (1342.-1382.)**, hrvatski herceg Stjepan (1350. i 1353.-1354.) i ban Nikola BANIĆ, Banffy (1353.-1355.).

Denar, vjerojatno grobni nalaz, srebro, promjer 15 mm, težina 0,4 g, dar, grofa Jakoba Eltza, 19. stoljeće, nv. br. MSO 208278.

Nalazište: nepoznato nalazište na Klisi, vjerojatno *Kliško groblje*.

Av: Stilizirani ljiljan (krin) u kružnici. Rubni kružni natpis: M DS P SCLAVONIAM +

Rv: Okrunjena kaciga, okrenuta ulijevo, ukrašena nojevom glavom koja u kljunu drži potkovu, sa strane dva paunova pera. U polju bočno sigle: nl – (B)A

Literatura: TRUHELKA 1897: 126; KLAJČ 1900: 113; RENGELO 1959: 38; DOLENEC 1996: 61/38;

4 Smještaj Muzej Slavonije Osijek, ostava (75), inv. 181824/1-75., kako je zabilježio kustos Emil Spajić: „u Verskom ataru, Boro je izorao posudu s novcem, koji je razgrubljen. Arambašić Ilija darovao je 1964., Muzeju Slavonije manji dio od 75 komada”.

5 Radove na lokalitetu *Kliško brdo* vodio je Zvonko Bojčić, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture a na *Kliškom groblju* Gradski muzej Vukovar. Radovi su organizirani u dvije etape od po deset, odnosno četrnaest dana. Stručna ekipa bila je u sastavu Kornelija Minichreiter, Milena Gluvaić, Ruža Marić i Antun Dorn, voditelj radova (DORN 1978: 130-132).

Sl. 1a Slavonski banovac, avers, nakon čišćenja

Sl. 1b Slavonski banovac, revers, nakon čišćenja

Sl. 1c Slavonski banovac, avers, prije čišćenja (snimio M. Topić)

Sl. 1d Slavonski banovac, revers, prije čišćenja (snimio M. Topić)

Općenito heraldičke motive na banovcima možemo razvrstati:

1. Banovce starijeg arpadovskog razdoblja, kovani oko polovine 13. st., a vrijedni su tipovi koji na licu imaju kunu nadesno između dvije zvijezde.

2. Prijelaz od te starije skupine prema kasnijoj predstavljaju oni banovci gdje je kuna prikazana nadesno, ali gdje je iznad nje kruna, a ispod nje zvijezda ili s krunom iznad nje i zvijezdom i polumjesecom ispod nje.

3. Banovci prikazani s krunom ulijevo između krune, zvijezde i polumjeseca, ali se razlikuju i težinom i sadržajem kovine, od starijih su tipova lakši 20%, a sadržajem slabiji oko 12%. (TRUHELKA 1897: 45-54).

Kada je riječ o natpisima, većina banovaca ima na aversu natpis MONETA REGIS P SCLAVONIA+ (Moneta regis per Sclavoniam). Natpis se javlja u raznim varijantama s kraticama. Novci koje su kovali vojvode srijemske razlikuju se od banskih denara po natpisu MONETA DVCIS P SCLAVONIA+. Budući da su vojvode bili kraljevskog roda i neposredni zastupnici kralja, nisu ga posebno spominjali.

Za razliku od navedenih skupina razmatrani denar po natpisu je slavonski novac, a uostalom se i bitno razlikuje od svih dosadašnjih. Denar je veličine 15 milimetara, težak je 0,4 grama, a finoća srebra je oko 800/1000. U sredini u polju je stiliziran prikaz ljiljana, grb anžuvinske kuće. Rubni kružni natpis: M DS P SCLAVONIAM + čita se: M(oneta) D(uci)S P(er) SCLAVONIAM. Taj novac je važan i stoga, jer je jedini, na kojem je gramatički korektan sufiks akuzativa u riječi „Sclavonia*m*“ (TRUHELKA 1897:126). Truhelka i na osnovu njega Rengejeo su tumačili natpis na aversu kao Moneta Ducis Per Sclavoniam, međutim, ispravno tumačenje glasi: Moneta Ducis Stephani per Sclavoniam – novac vojvode Stjepana u Slavoniji.

Na reversu je kaciga (*Kübelhelm*) s krunom, iz koje izlazi nojeva glava s potkovom u kljunu, a sa strane po jedno nojevo pero. Sigle s obje strane kacige NI BA, tumačimo imenom *Nicolaus Banus*. Noj se često nalazi na ugarskom novcu iz anžuvinskog doba a prikazuje se u cijelosti ili kao nakit ugarsko-anžuvinskog grba na novcima Ljudevita I. Sudeći po siglami, kovao ga je ban imenom Nikola, a po grbu, kovao je u ime slavonskog vojvode (*moneta ducis* na aversu) iz kuće anžuvinske. To je mogao biti samo vojvoda Stjepan, sin Karla Roberta, a brat kralja Ljudevita, koji od godine 1350. nosi naziv vojvode slavonskoga. Za njegove odsutnosti zastupao ga je ban Nikola (*Nicolaus Banus*) koji je i taj novac kovao u ime slavonskog vojvode.

Na kraju nakon osnovnih razmatranja o području rasprostranja, stratigrafiji i analizi arheoloških nalaza, svi navedeni podaci i usporedbe kulturnog razvoja pokazuju da se jedino na Kliškom groblju može pratiti kontinuirani razvoj kliškog srednjovjekovlja. Riječ je o višeslojnom nalazištu, antičkom i srednjovjekovnom, o horizontu u kojem susrećemo srednjovjekovne grobne ukope oko crkve s grobnim priložima, prije svega nakitom i novcem. Razlog je to što smo tu lokaciju označili kao područje mogućeg podrijetla razmatranog denara u nadi da bi naznačeni pokušaji odgovora na neka pitanja dobro poslužili pri daljnjim istraživanjima na širem kliškom području.

Sl. 2 Klisa, naselje u sastavu Grada Osijeka. U njezinoj blizini nalazi se Zračna luka Osijek – Klisa. Do 1991. godine Klisa je pripadala općini Vukovar.

Sl. 3 Položaj Klise (kilometarska karta i skrižaljka, Kraljevina Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1909.)

Sl. 4 Položaj zračne luke

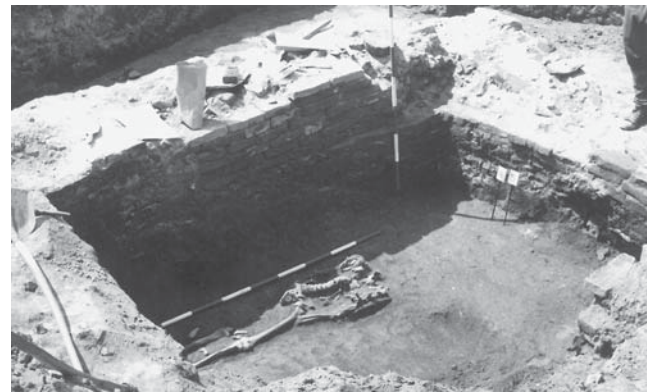
Sl. 5 Zračna luka Klisa, aviopista i položaji nalazišta Klisko brdo (KB) i Klisko groblje (KG)

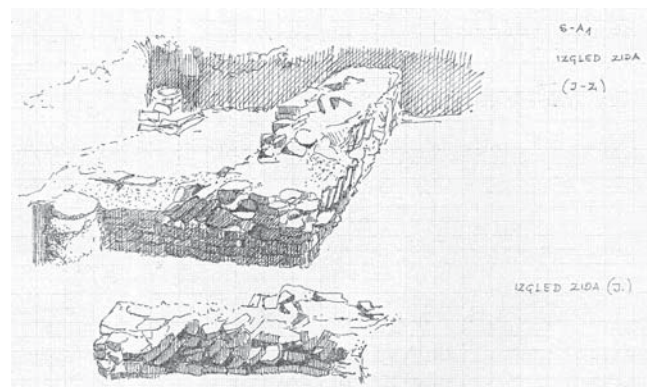
Sl. 6 Položaj zračne luke u odnosu na selo Klisa (1, 2)

Sl. 7 Klisko groblje, arheološka iskopavanja 1978. godine

Sl. 8 Klisko groblje, srednjovjekovna nekropola s ostacima srednjovjekovne sakralne arhitekture

Sl. 9 Srednjovjekovna arhitektura, ostaci sakralnog objekta

LITERATURA

Bojčić, Zvonko. Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji // Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji : Znanstveni skup. Zagreb : Hrvatsko arheološko društvo, 1984., str. 211-222.

Bösendorfer, Josip. Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije III // Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva 4(1899-1900), str. 187.

Bösendorfer, Josip. Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na povijest županija, Osijek : Tiskom Julija Pfeiffera, 1900.

Bulat, Mirko ; Bojčić, Zvonko. Rekognosciranja Arheološkog odjela Muzeja Slavonije u Osijeku u 1979. godini // Arheološki pregled 21(1980), str. 198-200.

Dolenc, Irislav. Hrvatska numizmatika od početaka do danas, Zagreb : Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke, 1996.

Dorn, Antun 1978., Kliško groblje, Klis, Vukovar – srednjovjekovna nekropola // Arheološki pregled 20(1978) str., 130 – 133.

Gerlovics, M. – Soós, F. Anjou István herceg szlavón pénzei // Numizmatikai Közöny 106-107(2009-2010), str. 1-6.

Göricke-Lukić, Hermine. Novac u ostavama 13. – 16. stoljeće // Bojčić, Zvonko, s posebnim prilogom Hermine Göricke-Lukić Zlato i srebro srednjega vijeka u Muzeju Slavonije : s posebnim prilogom Hermine Göricke-Lukić : Katalog izložbe. Osijek : Muzej Slavonije, 2015.

Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća / priredio i preveo Stjepan Sršan. Osijek : Državni arhiv, 2000.

Klaić, Vjekoslav. Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća : sv. 2, knj.1. Zagreb : Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmanna, 1900.

Klaić, Nada. Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku, Vukovar : Gradski muzej, 1983.

Metkalf, D. M., Monetarna interpretacija bankskog denara u 13. stoljeću // Numizmatika 6(1978), str. 46-48.

Mirnik, Ivan. Skupni nalazi slavonskih banovaca u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 24-25(1991-1992), str. 183-248.

Mirnik, Ivan. Najsitnija kulturna dobra, novac i njihova uloga u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji // Crkvena kulturna dobra 5(2007), str. 125-142.

Nađ, Miroslav. Skupni nalazi novca iz Hrvatske. XVIII. Ostava ugarskog novca iz Klise (Pusta) // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 44(2011), str. 179-206.

Nuber, Carl Franjo. 1897., Prinos kronologiji slavonskih banovaca // Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 9(1897), str. 169-180.

Rengjeo, Ivan. Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien ind Bosnien. Graz :Akademische Druck u. Verlagsanstalt, 1959., str. 12-38.

Truhelka, Ćiro. Slavonski banovci // Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 9(1897), str. 1-160.

RARISSIMA NOMISMA FROM KLISA NEAR OSIJEK

SUMMARY

The first and the only known example of silver coin (*Banovac*, *Banski denar*) of the duke Charles of Anjou (1350 and 1353- 1354) can be found in the numismatic collection of the Museum of Slavonia in Osijek. It is about denarius of the duke Charles, the son of *Károly Róbert*, brother of Louis I. of Hungary (1342-1382), who held the title as Slavonian duke from the year 1350. *Banovac* was discovered by chance in the 19th century at an unknown site in Klisa (Ecclesia) nearby Osijek. The primary aim of this paper is to give a further insight into the typology of *Banovac*, but also to contribute to the study of important, but less researched archeological sites in Klisa. We will refer to some of its most valuable finds, and link *Banovac* to Klisa cemetery research site. It is important to emphasize that this type of coin demands iconographic elaboration and broader debate due to complex heraldic and dating aspects. We talk about denarius which completely differs from the usual money emissions of *Banovac*, and is quoted by most authors who researched Croatian medieval history (TRUHELKA 1897:126; KLAJIĆ 1900:113; RENGEO 1959:38; DOLENEC 1996: 38). Although it was described and presented (graph drawing, no photo), denarius has never been reviewed in wider archeological context, i.e. with topographical overview of the research site, which contains a wealth of archeological heritage. The first to analyze and graphically present this denarius was Truhelka in 1897, and his research brought comprehensive and nowadays generally accepted universal typology of *Banovac*. Klisa is a village situated in eastern Slavonia, next to Osijek – Klisa airport, east from the city of Osijek, which derives its name from the old name *Ecclesia*, i.e. church (Lat. *ecclesia*, Fr. *église*). A big church *Santus Salvator* and its attendant lands were situated at this site, and it is mentioned in the list of settlements of Eastern Croatia from the end of the 17th century and the beginning of the 18th century (1698. et 1702., Osijek, 2000., pp. 39,59). The same list describes village borders and the closest surroundings in the vicinity of the village, where archeological sites are located on two hills (southwest from today's village Klisa). Those are *Klisa hill*, significant neolithic site and *Klisa cemetery*, a site from antique and medieval period.

Klisa cemetery was situated about 2 km south-west from the village Klisa, on a small, elliptically shaped, hill, 140 x 160 m in diameter, which rose approximately 4 meters

above terrain. Despite being aware of the existence of these important archeological sites in close vicinity, not enough is known about Klisa. Namely, to be able to shape the concept of life in the village, for the time being, mostly random findings and observations from occasional terrain visits have been used, in particular those done by colleagues Mirko Bulat in 1962 and 1979 and Antun Dorn in 1977 or from the unfinished preventive excavations, which were done in 1978 as a result of Osijek – Klisa airport construction. Klisa's hill and Klisa's cemetery localities were partially examined at that time.

Research results, without accompanying terrain documents, were preliminary published in the magazine called 'Arheološki pregled', which show that during excavations three probes were opened (size about 100 m²) with 60 medieval graves (depth between 0,50 – 1,70 meters). Necropolis in Klisa belongs to type of graves West - East oriented, and among women's and childrens' graves enclosures jewelry that belongs to culture of Bijelo Brdo (DORN 1978:130-132) was placed. Two coins were discovered in the graves, out of which one was illegible and fragmented, and therefore its attribution was unable to be confirmed, while the second one was denarius of Hungary-Croatia king Sigismund (1387-1437). Furthermore, the cemetery was dated between the 11 – 15th century. One part of the graves was found next to the remains of a sacral structure (size 10 x 7,75 m) with base (width 0,80 - 0,90 m) made of stone and roman brick, next to which extended rectangular space, probably a tower, but only with a saved base was built.

The analysis, thus far, makes it is easy to perceive that the majority of material culture remains are represented on Klisa cemetery, which is an archeological site from antique and medieval period. The findings are in layer where medieval burial sites are found, namely around church with grave enclosures, mostly jewelry and coins. When dealing with coins, grave enclosure is represented, which is an illegible Hungarian denarius and denarius of Hungary-Croatia king Sigismund of Luxembourg (1387-1437). *Banovac* of duke Charles of Anjou (1350 and 1353-1354), discovered at the end of the 19th century by chance, very probably originates from this site as well. It became property of count Eltz and was afterwards donated to the Museum in Osijek.